

5. Меднікова Г. С. Українська і зарубіжна культура ХХ століття. Навчальний посібник / Г. С. Меднікова – К.: Тов-во «Знання», 2002. – 214 с.
6. Наливайко Д. С. Про співвідношення «декадансу», «модернізму», «авангардизму» / Дмитро Наливайко // Слово і час. – 1997. – № 11-12. – С. 44-48.
7. Павличко Соломія. Дискурс модернізму в українській літературі: Монографія. – 2ге вид., перероб. і доп. / Соломія Павличко. – К.: Либідь, 1999. – 447 с.
8. Теорія літератури: Підручник / За наук. ред. Олександра Галича. – Київ: Либідь, 2001. – 488 с.
9. Шахова К. Англійська художня антиутопія у світовому контексті // Література Англії. ХХ ст. За ред. К. О. Шахової. – К.: Либідь, 1993. – С. 44-71.

Баранцова І.О., Кальченко В.Н.
Мелітопольський державний
педагогічний університет
імені Богдана Хмельницького

ВИРАЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ КОМІЧНОГО В ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Комічне відіграє в художній літературі особливу роль. Проте при своїй різноаспектності цей феномен залишається маловивченим. Існують численні спроби науковців дослідити окремі аспекти комічного. Але не існує зрозумілого визначення поняття комічного.

Тому, досліджуючи багатогранність комічного, його тлумачення, структуру, особливості функціонування у художньому тексті, ставимо собі за

мету чітко окреслити межі складових досліджуваного поняття. Названа проблема важлива і цікава для різних галузей сучасної філології, особливо для теорії та практики перекладу. Проте це питання виходить за межі цієї науки і, насамперед, переплітається з естетикою та психологією. Мабуть, саме тому існує багато теорій комічного, але жодної узагальненої, оскільки науковці підходять до дослідження цієї проблематики з різних сторін. Психологи намагаються визначити, як проходить процес сприйняття комічного в мозку. Естетика пояснює досягнення комічного ефекту моральними та естетичними нормами суспільства. Філологи розглядають мовні засоби та прийоми, що створюють комічний ефект [1, с. 171-174].

Першим з видатних філософів, хто приділив увагу дослідженню комічного, був Платон, хоча він осудив це явище, тому що вбачав у його підґрунті злобу та ненависть. Пізніше до цього питання звернувся Аристотель. Він першим ввів поняття ефекту неочікуваності, яке знайшло свій розвиток лише за часів Канта та Шопенгауера. До проблеми комічного звертались Томас Гоббс та Херберт Спенсер, Зигмунд Фройд та Анрі Бергсон, Джон Локк та Михайло Бахтін. У другій половині ХХ століття це питання досліджували Ю. Борев, Д. Ніколаєв, Б. Мінчин, Я. Ельсберг, Б. Дземідок.

Мета статті зумовлює вирішення конкретних завдань: - розмежувати поняття види комічного та стилістичні засоби його вираження; - визначити мовні засоби та стилістичні прийоми, які використовуються для досягнення комічного ефекту. Комічне це категорія естетики, що виражає у формі висміювання історично обумовлену невідповідність певного соціального явища, діяльності та поведінки людей, їх традицій і звичаїв об'єктивному плину речей і естетичному ідеалу прогресивних громадських сил [2, с. 391]. Варто розмежовувати поняття виду комічного та засобу комічного.

До видів комічного відносять гумор, іронію та сатиру. Іронія є одним із найважливіших засобів гумору, сатири, гротеску. Існує багато визначень і, відповідно, трактувань терміна «іронія», адже саме поняття розглядається як

з точки зору естетики, так і літературознавства та лінгвістики. Енциклопедія «Українська мова» дає таке визначення поняття «іронія»: «Іронія – різновид антифразу, троп, де з метою прихованого глузування або для легкого добродушного жарту мовна одиниця з позитивно-стверджувальними (в широкому розумінні) значенням, конотацією або модальністю вживається з прямо протилежними характеристиками» [3, с. 214].

Іронія є також одним із засобів вираження комічного, яка поряд з гумором та сатирою є вираженням стилістичної оцінки. Отже іронія, з одного боку, є стилістичним засобом, який виражає насмішку та лукавство, з іншого, це вид комічного (гумор та сатира), ідейно-емоційна оцінка, прообразом якої слугує стилістична іронія [4, с. 201]. У художньому творі іронія є одним із основних елементів вираження безпосередньо авторської точки зору, засобом реалізації суб'єктивно-оцінної модальності, і, таким чином, засобом реалізації авторської позиції. Іронія відіграє визначну роль, оскільки вона надає твору певного додаткового змісту, конкретного стилістичного забарвлення, та віддзеркалює незадоволеність автора навколишнім світом. Реалізація іронічного змісту в художньому творі нерозривно пов'язана зі здатністю мовних одиниць набувати конотативного та асоціативного значення в контексті. Таким чином, іронічний зміст залежить від способу організації тексту.

С. І. Походня за засобами і умовами реалізації розрізняє асоціативну та ситуативну іронію. Ситуативна іронія виникає внаслідок контрасту між ситуативним контекстом і прямим значенням слова, словосполучення і речення, та реалізується у мікро- та макроконтекстах (у межах речення і абзацу). Це такий тип іронії, який відчувається у тексті одразу. Ситуативна іронія створюється за рахунок використання великої кількості стилістичних прийомів на різних рівнях:

- На лексичному рівні – мовні одиниці, що відносяться до розмовного стилю мови, в тому числі вульгаризми, варваризми, а також метафори, метонімії, гіперболи.

- На синтаксичному рівні – різноманітні типи повторів, а також зевгма, оксиморон, каламбур, риторичні питання, вставні та видільні конструкції.

- На лексико-семантичному рівні – епітети, образні порівняння, антитеза, гра слів тощо.

За допомогою цих засобів створюється подвійна структура контексту – з одного боку, змальовування ситуації, а з іншого – її коментування та оцінка автором чи персонажем. Як правило, цей тип іронії залежить від контексту, що рідко виходить за межі абзацу. Асоціативна іронія є більш складною та значимою. Вона реалізується в мегаконтексті (у межах усього тексту). Асоціативна іронія створюється на текстовому рівні внаслідок використання ситуативного повторювання (ретроспекції) в поєднанні з іронічною алюзією, а також гротеску, абсурду. Детальніше зупинимося на стилістичних засобах та їх тлумаченнях, що найчастіше використовуються для досягнення комічного ефекту:

- Порівняння – співставлення різних предметів або їх якостей;
- Зевгма – вживання різних конструкцій з паралельними значеннями;
- Оксиморон – різновид тропа, полягає у зведенні слів або словосполучень, значення яких взаємовиключає одне одного, створюючи ефект смислового парадоксу;

- Вульгаризми (лат. *vulgaris* – простий, грубий) стилістичний засіб, лексеми, що мають знижене (пейоративне) забарвлення і перебувають за межами літературної норми;

- Варваризми – стилістичні засоби (лексеми), як правило, іншомовного походження, які не стали загальноновживаними, не повністю засвоєні мовою. Те саме, що й екзотична лексика;

- Метафора (гр. *metaphora* – переміщення, віддалення) один із найпоширеніших тропів, що виникає в результаті вживання слова в переносному значенні за схожістю означуваного предмета з іншим. Метафора нагадує згорнене порівняння, компактна і образна.

- Метонімія (від гр. *metonymia* – перейменування) троп, образний переносний вираз, в якому предмет замінюється іншим, але не за подібністю, а за реально існуючими між ним зв'язками;
- Гіпербола (гр. *hyperbole* – перебільшення) образне перебільшення за розміром, силою, значенням;
- Вставні слова – засіб стилістичного синтаксису. Слова, словосполучення і речення, які вводяться в інше речення, але синтаксично з ним не пов'язані, інтонаційно відокремлюються від нього і вносять додаткові повідомлення, уточнення чи пояснення до змісту основного речення;
- Риторичне питання – стилістична фігура, якою мовець звертається до слухача з метою безпосереднього адресування змісту;
- Антитеза (від гр. *antithesis* – протиставлення) стилістична фігура, що характеризується симетричною будовою і різким протиставленням понять, образів, думок;
- Епітет (гр. *epiteton* – прикладка) троп, образне означення, переважно метафоричного характеру.

До інших засобів створення іронічного, а отже, комічного ефекту належить гра слів. Детальніше хотілося б зупинитися на каламбурі. Каламбур – це стилістичний прийом, що базується на лінгвістичній двозначності (полісемії, омонімії чи фонетичній подібності) для досягнення ефекту комічного [5, с. 197 – 198]. Застосовуючи такий прийом, автор намагається показати не очевидне, а приховане. Ще одним стилістичним засобом вираження іронії є парадокс, тобто, судження, що розходиться із загальноприйнятою традиційною думкою. В художньому тексті парадокс служить засобом характеристики персонажа, якщо він звучить з його вуст [6, с. 127]. Повтор також вважається потужним засобом досягнення іронічного та комічного ефекту, оскільки з кожним новим згадуванням слово може набувати ще більшої виразності та додаткового значення. Використання цитат як прихованих, так і явних, перетворюючи їх на штампи, є одним із способів зображення дійсності з іронічним відтінком [7, с. 100].

Змішування стилів часто пов'язується з цитуванням та алюзіями. Поєднання в одному контексті слів та виразів з різних стильових прошарків надає комічного ефекту висловленому, оскільки відбувається протиріччя між внутрішнім та поверхневим змістом зазначеного.

Підсумовуючи, робимо висновок, що аналіз, а згодом і дослідження варто продовжувати у напрямку частотності використання стилістичних засобів, інтенсивності комічного ефекту в залежності від вибору того чи іншого прийому на прикладі конкретного художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колесник Р. С. Специфіка відтворення комічного в художньому перекладі (на прикладі коротких оповідань Курта Тухольського) / Р. С. Колесник // Вісник Житомирського держ. ун-ту імені Івана Франка. – 2010. – № 49. – С.171-174.
2. Философский словарь / [под. ред. И. Т. Фролова]. – 4-е изд. – М.: Политиздат, 1981. – 445 с.
3. Тараненко О. О. «Українська мова» : Енциклопедія. [редкол.: Русанівський В. М., Тараненко О. О. та ін.] – 2-ге вид. – К. : Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М. П. Бажана, 2004. – 824 с.
4. Літературознавчий словник-довідник. – К.: Академія, 1997. – 752 с.
5. Стилистика английского языка / [Мороховский А. Н., Воробьева А. П., Лихошерст Н. И., Тимошенко З. В.]. – М. : Высш. школа, 1991. – 272 с.
6. Ивин А.А. Искусство правильно мыслить / А. А. Ивин. – М. : Аспект Пресс, 1990. – 240 с.
7. Походня С. И. Языковые виды и средства реализации иронии / С. И. Походня. – К. : Наукова думка, 1989. – 123 с.